

अनंतता

गुरुदेव न्यायरत्न विनोद यांच्या अभंगावरील विवेचन

तुझे माझे स्वप्न, एकाच तेजाने ।
सिंचिले जीवाने, तुझ्या माझ्या ॥
तेच तेच सांडे, स्मितागीतांतून ।
हर्षखेदांतून, तुझ्या माझ्या ॥
खेदगीते माझी, तुझी हर्षस्मिते ।
विश्व हे झेलिते, अनंतते ॥

(अ. सं. पृ. ३०)

गुरुदेवांना जणूकाही अनंततेचा म्हणजे या विश्वाच्या आदि-अंताचा शोध घेण्याचा ध्यासच लागला आहे. तो आदि-अंत प्रत्यक्ष आपल्यासमोरच काहीतरी बाकार घेऊन उभा आहे अशा अभिनिवेशांत गुरुदेव त्याला म्हणतात. 'हे अनंतते ! हे आदिअंता ! तुझा माझा निर्माता व नियंता एकच आहे, मग तू माझ्यापासून वेगळी का ? तुझे स्वरूप माझ्याहून काही वेगळे का ? वास्तविक तुझे माझे विचार, स्वप्ने वगैरे एकाच तेजाने, सिंचिली आहेत, निर्मिली आहेत. तुझ्या माझ्या स्मितांतून, गीतांतून, हर्षखेदांतून तेच एक तत्त्व किंवा एकच एक तत्त्व भरून राहिले आहे. हे अनंतते, सत्य पाहता आपल्या हर्षखेदांच्या किंवा स्मितां-गीतांच्या संवेदना एकच आहेत. एकाच बिंदूपासून, एकाच तत्त्वापासून व एकाच ध्वनिलहरीतून, प्रकृति म्हणजे निसर्ग व भी भारलेले आहेत, तेव्हा तू आणि मी कुणी वेगळे असावेत असे मला वाटतच नाही. विश्वातील अन्य सर्व लोक भले तुला वेगळे म्हणोत, परंतु मला तुझ्या तत्त्वात काही फरक दिसत नाही तर मला त्यांत एकात्मतेचा, अद्वैताचा साक्षात्कार होतो आहे व असे वाटते की, हे मनोहर दृश्य माझ्या अंतःपटलावर असेच चिरकाल राहो.

निवेदक - चिपळूणकर गुरुजी

भावांजलि

सौ. लक्ष्मीबाई पटवर्धन, माहीम

(कै. प्रा. द. दि. परचुरे यांच्या आकस्मित निधनामुळे त्यांच्या कुटुंबातील व्यक्तींवर दुःखाचा डोंगर कोसळला. त्यांच्या भगिनी सौ. लक्ष्मीबाई पटवर्धन यांनी आपल्या भावासाठी वाहिलेली ही भावांजलि प्रसिद्ध करित आहोत. जुलै १९७३ च्या अंकात डॉ. श्री. दि. परचुरे यांचा लेख दिला होता. प्रा. द. दि. ना घरांत अण्णा म्हणत असत.)

श्रीसाईलीला मासिकाचे संपादक ह. भ. प. प्रा. द. दि. परचुरे, म्हणजे आमचे अण्णा ते स्वतः कीर्तनरूपी पुष्पाने श्रीसाईबाबांची पूजा या मासिकांतून करित असत. पूजेच्या वेळीं वाहिलेल्या पुष्पांचा निर्माल्य होतो. फुलांकडे पहातांना वाटतं, जीवनाचंही असंच आहे, प्रथम कळी असते, ती उमलून प्रफुल्लित होते नि काही काळ झाडावर आनंदाने डोलत असते. आपल्या रंगाने, सुवासाने जगाला भारावून टाकते, आणि पहाता पहाता सुकते नि कोमेजून मान टाकते. कै. अण्णांनी कीर्तनपुष्पे वाहिली, पण त्यांच्या जीवनाचेही प्रफुल्लित पुष्प त्यांनी शेवटीं अर्पण केले. पण या समर्पित जीवनरूपी फुलाचे निर्माल्य होणार नाही. ते आमच्या स्मृतीत तसेच हसरें फुललेलें राहिल. माझा भाऊ गेला, माझे अण्णा गेले, पण “शेवट करिसी गोड, दे हरि संतपदाची जोड” असे म्हणत गेले. आपले अश्रूही पुष्परूप व्हावे असे जीवन जगून गेले.

जन्म व बालपण

रत्नागिरी जिल्ह्यात गुहागर तालुक्यांत परचुरे घराण्यांत श्री. ‘दत्तात्रेय’ म्हणजेच आमच्या अण्णांचा दि. २० नोव्हेंबर १९१३ रोजीं जन्म झाला परचुरे घराणें हें गावचे महाजन, मानकरी. गावातच रहाणारे वे. शा. सं बाळं भटजी खरे यांची सद्गुणी मुलगी दिनकरराव परचुरे यांची पत्नी झाली. मुलगी सद्गुणी म्हणून सासरचे नाव सगुणा ठेवले. दोघांचेही आचरण शुद्ध, वृत्ती सात्त्विक नि दोघेही दत्तभक्त होती. या दांपत्याला लवकरच एक सुंदर पुत्ररत्न झाले. वडिलांचे सौंदर्य, मातेचे सद्गुण आणि सात्त्विक बुद्धिमत्ता या त्रयीचे या त्रयीचे एकीकरण झालेल्या सुपुत्राचे नाव ‘दत्तात्रेय’ असे ठेवले.

हे बाळ ८ महिन्याचे असतांनाच चालायला लागले, १० महिन्याचे असताना बोलू लागले व १ वर्षाचे असतानाच गिरगावातल्या बहुतेक दुकानांच्या पाट्या, खाणाखुणांनी ओळखू लागले. ८ व्या वर्षी मुंज झाली नि मातृवियोग झाला. त्यावेळी आम्ही चौघेही भावंडे पोरकी झालों. सर्वांत मोठा दत्तात्रेय वय वर्षे ८, श्रीराम ६ वर्षांचा, सुभद्रा (मी) ३ वर्षांची तर धाकटा बाळकृष्ण १॥ वर्षांचा होता. मोठ्या बंधूंना आम्ही भावंडे ‘अण्णा’ म्हणत असूं.

अण्णांचे मॅट्रिक पर्यंतचे शिक्षण पार्ले टिळक विद्यालयात व मारवाडी विद्यालयात झाले. मॅट्रिकला स्वतःच्या हुशारीवर शाळेचे सुवर्णपदक मिळविले. शाळेत नेहमी पहिला नंबर असे. त्यानंतर त्यांनी एक वर्ष राष्ट्रीय चळवळीत घालविले. तेव्हापासून खादी वापरण्याचे व्रत स्वीकारले. 'साधी रहाणी व उच्च विचारसरणी' ही म्हण अण्णांना तंतोतंत जुळत होती. पुढे सेंट झेवियर व एलफिन्स्टनमध्ये अण्णांचे एम्.ए. पर्यंत शिक्षण झाले.

वडिलांची आर्थिक स्थिती बेताची. तशात आम्ही चार मुलं त्यामुळे अण्णांनी आपले कॉलेजचे सर्व शिक्षण ऑर्थररोडला हॉस्पिटलमध्ये नाइट ड्यूटी करून केले.

दादरचे सुप्रसिद्ध वैद्यमास्तर (छबिलदास हायस्कूलमध्ये) यांचे कन्येशी वयाच्या २४ वर्षी अण्णांचा विवाह मोठ्या थाटात झाला. अण्णांची पत्नी हसतमुख आणि सुस्वभावी असल्यामुळे त्यांनी तिचे नांव सुचरिता ठेवले. त्यांना प्रथम पुत्ररत्न झाले. त्याचे नांव भरत ठेवले. त्यांचे पाठीवर २ वर्षांनी दुसरा मुलगा झाला. त्याचे नांव सत्यव्रत. गेली ३०-३२ वर्षे अण्णांचे वास्तव्य दादरला कुबल निवासमध्ये असे.

व्यवसाय

शिक्षण पूर्ण झाल्यावर सुरवातीला शेठ आनंदीलाल पोदार हायस्कूलमध्ये १९३८ ते १९४३ पर्यंत अण्णा शिक्षक म्हणून काम करीत होते. त्यानंतर खालसा, रुइया, धर्मद्व सिंहाजी कॉलेजांत त्यांनी प्राध्यापकाचे काम केले. शेवटी सिद्धार्थमध्ये प्राध्यापक होते. शिवाय शिकवण्या चालूच होत्या. कॉलेजच्या गॉदरिंगमध्ये स्वतः नाटकें लिहून एकीकडे आपण नाटकात काम करून नाटकाचे दिग्दर्शनही ते स्वतःच करीत असत. मध्यंतरी 'प्रवीण' होऊन हिंदी नाटक व हिंदी मासिकातून लेखही लिहिले. बॅडमिंटन व ब्रिज हे खेळ त्यांच्या खास आवडीचे होते. अनेक स्पर्धांत हिरिरीने भाग घेऊन त्यांनी अनेक पारितोषिके मिळविली. १९३३ साली स्थापन झालेल्या दादर वक्तृत्वोत्तेजक संस्थेच्या संस्थापकांपैकी एक अण्णा होते. त्या संस्थेत त्यांनी अनेक वर्षे निःस्वार्थीपणाने काम केले आणि अनेकाना मार्गदर्शन केले.

गेल्या वर्षी त्यांनी महाभारतावर 'भारत-विजय' नांवाचा ओवीबद्ध ग्रंथ लिहिण्यास सुरवात केली. प्रत्येक अध्यायात २०० ओव्या असे १२० अध्याय लिहिण्याचा त्यांचा संकेत होता. त्याचे काही अध्याय त्यांनी पुरे केले आहेत. लहानपणी नुसती देवपूजाही न करणारे अण्णा गेली १५।२० वर्षे देवादिकांच्या व साधुसंतांच्या गोष्टी सांगण्यात तल्लीन होऊन जात असत.

या साऱ्या कार्यबाहुल्याचे व यशाचे श्रेय त्यांच्या धर्मपत्नीलाच द्यायला हवे. आमच्या वहिनीच्या आई ह. भ. प. श्रीमती रखुमाबाई वैद्य यांच्याकडून तिला भारतीय संस्कृतीची शिकवण मिळालेली. त्यामुळे सुचरिताबाईंनी आपल्या चरित्यवान पतीची सेवा उत्तम रीतीने केली. सर्व प्रपंचाचा भार आमच्या वहिनीने संभाळला म्हणूनच आमचे अण्णा नोकरी संभाळून बाकीच्या उद्योगांत लक्ष घालू शकले. शिवाय संसारात राहून अलिप्तपणाने परमार्थ करू शकले.

अगदी लहान मुलांपासून तो वृद्धांपर्यंत - कोठलीही गोष्ट किंवा विनोद अण्णा सांगू लागले की श्रोते मंत्रमुग्ध होत. कांमाचा ताण फार पडला म्हणजे काहीवेळा अण्णांना अगदी दैनंदिन असणाऱ्या साध्या गोष्टींचाही विसर पडे. पावसाळ्यांत त्यांच्या छत्रीचा अतिशय घोटाळा होई. अण्णांच्या छत्रीची गोष्ट माझे पति कृ. शं. पटवर्धन (नानासाहेब) अतिशय रंजकतेने सांगतात. ती ऐकताच श्रोत्यांच्या तर हसून हसून मुरकुंड्याच वळतात. पण स्वतः अण्णाही त्यांच्या खिलाडू वृत्तीमुळे आपल्याच गोष्टीत रस घेऊन ऐकत असत.

परिवार

कै. अण्णांचे हल्लीचे कुटुंब म्हणजे त्यांच्या पत्नी श्रीमती सुचरिताबाई, (आम्ही त्यांना शकुंतलाच म्हणतो) मोठा मुलगा चि. भरत (B. A., B.Com, L.L.B.) व धाकटा मुलगा चि. सत्यव्रत M. Sc. मोठी सून सौ. शुभांगी व धाकटी सून सौ. सुजाता, दोन नातू व दोन नाती. चि. भरत हा ग्लॅक्सोमध्ये काम करीत असून चि. सत्यव्रत हा सोमय्या कॉलेजांत शिकवतो. सौ. शुभांगी ही सोलापूरचे सुप्रसिद्ध वकील श्री. एम्. सी. लिमये यांची कन्या व सौ. सुजाता ही ऑर्डनन्स डेपो (पुणे) मधून गॅझेटेड ऑफिसर म्हणून निवृत्त झालेले श्री. एम्. एन्. फडके यांची कन्या. प्रत्येक मुलाला एक मुलगा व एक मुलगी आहे. असे आहे आमच्या कै. अण्णांचे सुटसुटीत कुटुंब.

गेली काही वर्षे सारे कुटुंबच साईबाबांची भक्ति करीत असल्यामुळे घरात नेहमी आनंदी आनंद असायचा. मुलगे-सुना आई-वडिलांच्या आज्ञेत असणे हे कलि-युगातले परम भाग्य. ते या घरात असलेले पाहून अतिशय समाधान वाटते.

दसरा-दिवाळी

दसऱ्याला दरवर्षी माझ्या तिघाही भावांचे कोठेतरी भाषण कीर्तन, प्रवचन होत असते. ते उरकून दिवेलागणीला बहिणीकडून ओवाळून घ्यायला आणि सोने घ्यायला यायचे हे ठरलेलेच असे. सोन्यासारख्या, पराक्रमी, सीमोल्लंघन करून विजयी झालेल्या भावाना ओवाळताना माझ्या हृदयात आनंद मावत नसे. मनोमन मी माझे पंचप्राणच त्यांच्यावरून ओवाळून टाकीत असे.

अलीकडे काही वर्षे दसऱ्याला अण्णा कीर्तने करण्यासाठी भिवपुरीला जात. त्यांचे पाठीशी कीर्तनात सतत साथ करणारे धाकडे बंधू (नाना) हे ही त्यांचेबरोबर जात. माझेकडे यायला रात्रीचे १० वाजून जात. तरीही माईकडून ओवाळून घ्यायचे ! ती वाट पहात असेल ! म्हणून ते आल्याशिवाय रहात नसत.

दिवाळीत भाऊबीजेचा सोहळाही असाच होत असे. आता या पुढच्या दसरा दिवाळीला मात्र, माझ्या मनोदेवतेच्या मंदिरात भक्तीच्या ज्योतीने ओवाळतांना त्यावेळी तिथे मला काय दिसेल ?

कर्मयोगी तुम

(स्व. परचुरेजीके स्मरण में)

मूक हुई अब मधुरवाणी, करके 'साई' उच्चार
धन्य धन्य तव जीवन सारा "श्रीसाई कीर्तनकार" ॥ ध्रु ॥

मानवरूप में बाबा बोले

जगती का, वे रहस्य खोले

गुरुकृपा बिन, कोई न उतरे, भवसागर के पार ॥ १ ॥

साईकृपा की तुमपर छाया

छू न सकी फिर तुमको माया

कर्मयोगी तुम, सदा कर्मशील, कर्म से तुमको प्यार ॥ २ ॥

जीवन क्या ! यह तुमने पाया

रोम रोम में साई समाया

साईमय तव चरणों में मम प्रणाम शत शत बार ॥ ३ ॥

ओ अनन्त पथ के यात्री ! तुमको लाख लाख प्रणाम ।

छोड़ गए तुम अपने पीछे, कीर्ति छंद अभिराम ॥

— राधाकृष्ण गुप्ता "चेतन"

राधेच्या पायांना

राधेच्या पायांना बांधुनिया चाळ
नाचे हा आनंदे नंदाचा बाळ ॥ ध्रु ॥

मोरपिसें हलताती डोईला छान

छेडितसे मुरलीवर नित्य नवे गान

गोपांना दावितसे नित्य नवे खेळ १

यमुनेच्या काठावर खेळे हा काला

बूध दही पाजितसे गवळ्यांच्या बाळां !

भान मुळीं ज्यांस नसे गेला किती वेळ २

भुवनत्रय होय धुंद मुरलीच्या नादें

आसमंत दुमदुमतें विश्वचि निनादे

चराचरीं भरलेला दिसे मेघनीळ ३

राधाऽमृतधारा ही कृष्णरूप झालेली

हरिचरणीं लीन तरी दश-अंगुल उरलेली

राधेच्या नृत्याला कृष्ण धरी ताल ४

— श्री. तु. नाईक., एम्. ए.

डोंबिवली (पश्चिम)

साईभक्तीच्या पवित्र मंदिरातील

एक नंदादीप मालवला !

लेखक : — श्री. शांताराम शिर्सेकर.

(निर्णयसागर मुद्रणालय)

जीवनाला अनेक प्रतिभावंतांनी अनेक उपमा दिलेल्या आहेत आणि त्यातील एकही उपमा अशी नाही की, जी जीवनाला लागू पडत नाही. असे जीवन हे बहुविध आहे.

प्रा. ना. सी. फडक्यांनी म्हटल्याप्रमाणे जीवन हे खरोखरच ' दोन घडीचा डाव ' आहे. तो ज्याला जसा रंगविता येईल, तसा त्यांनी रंगवावा, जीवनाच्या या वैचित्र्यपूर्ण खेळात विजयी व्हावे, किंवा पराभूत व्हावे. अंतिम निर्णय अखेर कालाधीनच असतो. पण कर्तृत्वाची एक दिशा अशी आहे की, सर्व शक्तिमान काळालाही तेथे नतमस्तक व्हावे लागते.

' तेथे कर माझे जुळती ' म्हणून बुद्धिवंतांनाही अशा ' दिव्यत्वा 'चे सादर कौतुक करावे लागते. दादासाहेब कै. द. दि. परचुरे यांचे जीवन अशाच कर्तृत्वशाली जीवनाचा एक भाग होते. साई-भक्तीच्या पवित्र मंदिरात ते एकाद्या नंदादीपासारखे तेवत होते. परमेश्वराने दिलेल्या बुद्धीचा आणि शक्तीचा त्यांनी समाजकारणीं सातत्याने उपयोग केला. एक नामवंत प्राध्यापक म्हणून शिक्षणाच्या पवित्र क्षेत्रातच त्यांच्या जीवन कार्याचा महत्त्वाचा भाग होता. ते वयाने वृद्ध होते परंतु कर्तृत्वाच्या भावनेने तरुण होते.

त्यांच्या चेहऱ्यावरील स्मितहास्य आणि प्रसन्नता पाहिल्यानंतर दुःखभावनाच यांच्या ठिकाणी नसावी काय- इतकी त्यांची विलक्षण आनंदी अवस्था असे. कॉलेज-मधून सुटल्या नंतर ते सरळ आमच्या प्रेसमध्ये येत. आणि ' साईलीला ' मासिकाची मुद्रिते तपासीत तासन तास बसत. " अंक वेळेवर वाचकांपुढे सादर करणे " या जिद्दीने ते नेहमी कार्य करीत असत. काही महिन्यांपूर्वी त्यांना मोटारचा धक्का लागून अपघात झाल्याची अशुभ बातमी आमच्या प्रेसमध्ये पसरली होती. अनेक कामगारबंधूनी अपघात स्थळाकडे धाव घेतली. पण ते दादासाहेब परचुरे नव्हते. त्यांच्या सारखीच दुसरी कुणीतरी व्यक्ती अपघाताला बळी पडली होती. या घटनेनंतर अवघ्या २-३ महिन्यांनंतरच दादासाहेबांवर काळाने झडप घालावी, हा केवळ दैवदुर्विलास आहे. जेव्हा आम्हा कामगार बंधूना त्यांच्या मृत्यूची बातमी समजली तेव्हा त्या बातमीवर आमचा विश्वासच बसेना. पण मागच्या वेळेसारखी ती अफवा नव्हती. दादासाहेब खरोखरच आमच्यातून निघून गेले होते. एकाद्या स्वप्नासारखेच ते आमच्यातून नाहीसे झाले होते.

‘ज्ञाले बहु; होतिल बहु आहेतहि बहु परंतु यां सम हे -’ ह्याच गौरवो-
क्तीने त्यांचा उल्लेख करावा लागेल. धार्मिक श्रद्धा आणि कर्तृत्वाची भावना ही
पैशाने विकत घेता येत नाही. ती उपजत असावी लागते. ज्या संस्थेला अशीं
थोर माणसे मिळतात त्या संस्थेची नैतिक पाळेमुळे खोलवर रुजलेली असतात
आणि म्हणूनच अशा संस्था लोकादरास नेहमी पात्र ठरतात. या जीवनाच्या
बाबतीत श्रीवावांनी म्हटलेच आहे की —

चुकावा जन्ममरणावर्त । ऐसे जयाचे मनो निश्चित ।
प्रयत्ने रहावे शान्त । स्वस्थचित्र सर्वदा ।
..... माझिये ठायो मनबुद्धी । समर्पा मज निरवधी ।
देहाचे काहीही होवो कधी । भय त्रिशुद्धि त्या नाही ।

याच भावनेने दादासाहेब जगले. आम्ही सर्व कामगार बंधू त्यांच्या कुटुंबीयांच्या
आणि ‘साई संस्थान शिरडी’ च्या दुःखातसहभागी आहोत. परमेश्वर त्यांच्या
आत्म्यास चिरशांती देवो.

॥ ॐ तत् सत् ॥

“ पखरण गुरुकृपेची ”

गुरुपौर्णिमेस गुरुदेवतेचा अमृतोत्सव
 मनोमनी पूजा करोनी घ्या अनुभव
 गुरुकृपेत सामर्थ्याची वाट स्पष्ट
 जीवनाचे मार्ग आक्रमण्यास नसे कष्ट
 करा अर्पण आपुले अंतःकरण सोज्ज्वळ
 येऊ द्या उचंबळून भक्ति भाव कोमल
 जाता एकरूप होऊन, गुरुसानिध्यात
 ठेव गुरुकृपेची आपणासवे ठेवी आनंदात
 खुले भांडार लाखो गणतीचे सहजी मिळे
 स्वये घ्या आपुले होउनी गुरु हाते
 होता कृपाप्रसाद, नसे भीति कशाची
 लाभल्या आयुष्यात ठेव ठेवा सातत्याची
 सातत्यात, सान्निध्यात जन्मो जन्मींचे सार्थक
 पखरण गुरुकृपेची होईल निश्चित

(चित्रकार) स. कृ. काळे.

“ प्रकाश हृदयी वसेल ”

मुखीं नाम ! नाहीं जन्म फुकाचा ।
 छंद लावून घे सतत नामाचा ॥ १ ॥
 काळ वेळ नसे नाम घेण्यास ।
 चित्तवृत्ती स्थिर ठेव नामास ॥ २ ॥
 आजवरी किती—एक जन्म गेले ।
 नसे आठवण, कांहीं न साधिले ॥ ३ ॥
 सदा सत्कार्यात वेळ घालव ।
 जें जें मिळेल तें तें चित्तीं सांठव ॥ ४ ॥
 सहज जन्म जन्मांतरीचीं पापें जातील ।
 माप पापपुण्याईचें चित्रगुप्त मोजील ॥ ५ ॥
 ओढूं नको नुसत्या कोरड्या माळा ।
 चित्तांतील वृत्तीस दे उजाळा ॥ ६ ॥
 नामें नित्य प्रकाश हृदयीं वसेल ।
 त्यांतच जीवनाचे सार्थक होईल ॥ ७ ॥

(चित्रकार) स. कृ. काळे.

जीवनाचे अंतिम ध्येय काय ?

लेखक - के. भ. गव्हाणकर.

आत्मानन्द हेच जीवनाचे ध्येय आहे.

'आत्मा वा रे मन्तव्यः श्रोतव्यः निदिध्यासितव्यः ।'

हे मानवा ! आत्म्याच्या स्वरूपाचा विचार कर, आत्म्याच्या हांका एका आत्मज्ञान हेच आपलं ध्येय मान ! त्याचाच निदिध्यास कर !

मानवाला आनंद पाहिजे; आनंदाचा विचार केला तर

(१) मानुष्य आनंदाच्या १ शत पटीने	चक्रवर्तीचा
(२) चक्रवर्तीच्या -,,-	-,,- पितरांचा
(३) पितरांच्या -,,-	-,,- गंधर्वांचा
(४) गंधर्वांच्या -,,-	-,,- कर्मदेवतांचा
(५) कर्मदेवतांच्या -,,-	-,,- प्रजापतीचा
(६) प्रजापतीच्या -,,-	-,,- विराटाचा
(७) विराटाच्या -,,-	-,,- ब्रह्मलोकाचा
(८) ब्रह्मलोकाच्या -,,-	-,,- आत्मानंद

अर्थात् आत्मानंदाचं महत्त्व आपल्या ध्यानीं येईल.

आत्मविद्या, ही भारतखंडाची विशेषता होय. आत्मविद्येची मुख्य अंगे तत्त्वज्ञान (Philosophy) व धर्म (Religion) हीं होत. या दोन्हींचाहि प्रसार अनेक देशांत झाला आहे. तथापि तात्त्विक ज्ञानाचे व धर्माचे अत्यन्त उदात्त व रमणीय स्वरूप याच देशांत व्यक्त होते. जेथें युरोपियन पंडितांचे विचार थकले तेथे आर्यांनीं मार्ग काढला.

धर्माची उत्पत्ति कोठें झाली हें पाहता असे दिसते कीं आशिया हे धर्माचे मूळ पीठ होय. प्रत्येक देशांतील धर्ममतांची तुलना करितां एकट्या हिंदुस्थानात मात्र अद्वैतमत असून इतर देशांतील धर्म हे केवळ उपासनाविशेष होत. यावरून अद्वैतमत ही उपासनेच्या पुढील पायरी होय इतकाच बोध घ्यावा.

उपासनेचा मार्ग हा मानवाच्या अंतिम कल्याणासाठी असलेल्या आत्मज्ञानाच्या राजमार्गाशीं संलग्न आहे. त्यासाठी उपासना ही मानवाच्या जीवनांतील एक आवश्यक गोष्ट आहे.

मनाचे दुसरे नांव चित्त. मन हे विमर्शात्मक आहे. केवळ विचार करणें हा मानवाच्या स्थायी - भाव आहे. त्याच्यामध्ये स्थिरता नसल्यामुळे, त्या विचारांचे विकारात रूपांतर होण्यास वेळ लागत नाही. विचार विचारस्वरूपांतच रहावे, त्यांचा विकारांमध्ये बदल होऊं नये याची खबरदारी प्रथम घ्यावी लागते. स्वभावताच निर्माण झालेले विकार निमाले पाहिजेत, त्याशिवाय चित्ताला निश्चयात्मक स्वरूप

येत नाही, कारण बुद्धी हीच मुळीं निश्चयात्मिका आहे. निश्चय हा बुद्धीचा स्थायी भाव आहे. ग्रहणशक्ति आणि धारणशक्ति या दोन शक्तीच्या समन्वयाने बुद्धीची निश्चयात्मक शक्ति निश्चित प्रकट होत असते.

चित्तांतील विकार निमाल्यानंतर सुस्थित झालेल्या बुद्धीमध्ये जिज्ञासा जागृत होत असते. जिज्ञासा म्हणजे जाणण्याची इच्छा; परमेश्वराला जाणण्याची इच्छा. परमेश्वराचे स्वरूप, त्याचे कार्य, त्याचे कर्तृत्व, त्याचा अधिकार, आविष्कार या सर्व गोष्टी आपल्याला कळाव्यात असे जिज्ञासु मानवाला वाटत असते. यासाठी ज्ञान यथार्थ होण्यासाठी योग्य गुरूचे मार्गदर्शन पाहिजे असते.

त्या ज्ञानाचा प्रत्यक्ष अनुभव घेण्यासाठी उपासनेचा मार्ग हाताळायाचा असतो.

उपासना या शब्दाचा अर्थ परमेश्वराचे स्वरूप जाणून त्याच्या सांनिध्यासाठी केलेली शास्त्रशुद्ध साधना हा आहे. उ प + आस् या उपसर्ग आणि धातूपासून उपासना शब्द बनला आहे. 'उपास्यते अनया सा उपासना' उ प या उपसर्गाचा अर्थ 'जवळ' असा आहे, आणि आस या धातूचा अर्थही असणे असा आहे. त्यावरून निकट असणे हा अर्थ यामधून तयार होतो. परमेश्वराच्या विशेष निकट राहणे याचाच अर्थ त्याचे यथार्थ स्वरूप जाणून राहणे म्हणजेच अद्वैत राहणे, एक होणे असा आहे.

ज्ञानकांडाचा कर्मकाण्डाशी साध्य-साधन संबंध आहे. म्हणजे ज्ञान साध्य असून कर्म साधन आहे. कर्मापासून फक्त चित्तशुद्धी होते किंवा चित्तशुद्धि होऊन विविदिषा उत्पन्न होते. विविदिषा हा शब्द जिज्ञासा शब्दाचाच पर्याय आहे. तथापि दोहोंत अंतर आहे. जिज्ञासा हा शब्द व्यवहारांतील कोणत्याही वस्तूचे ज्ञान करून घेण्याच्या इच्छेला लावितात; आणि विविदिषा ह्या शब्दाचा प्रयोग आत्मज्ञान करून घेण्याची जी इच्छा त्या अर्थी मात्र केला जातो.

तमेतं वेदानुवचनेन ब्राह्मणा विविदिषन्ति ।

यज्ञेन दानेन तपसाऽनाशकेन ।

आत्मसाक्षात्कार होण्यास आत्म्याची उपासना केली पाहिजे.

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन ।

यमेवैष वृणुते तेन लक्ष्यस्तस्यैष आत्मा विवृणुते तनुम् स्वाम् ॥

मुंडक. उ.

आत्मरूप हे नामरूपांनी व इंद्रियज्ञानाने झांकले आहे, म्हणून विषयांपासून इंद्रिये व मन आवरून त्यांना आत्मरूपां स्थिर करणे याला 'अध्यात्मयोग' म्हणतात. आत्मतत्व आनंदरूप असल्यामुळे हा आनंदमय होतो. तो आनंद काय व कसा याचा अनुभव ज्याचा त्यानेच घेणे आहे. तो अवर्णनीय आहे.

सर्व वेद ज्याचे प्रतिपादन करितात, सर्व तपे ज्याच्या प्राप्तीची साधने आहेत व ज्यासाठी ब्रह्मजिज्ञासु ब्रह्मचर्यव्रत धारण करितात, त्या पदाचे संक्षिप्त वर्णन ॐ हे

आहे. हे एकाक्षर ब्रह्म आहे. ॐ ची (प्रणवाची) उपासना अत्यंत श्रेष्ठ आहे. ॐ मंत्राणाम् प्रणवः सेतुः । असें म्हणतात.

ॐ हे ज्या निर्गुण ब्रह्माचे वाचक प्रतीक व सगुणरूप आहे, ते निर्गुण ब्रह्म कसे आहे:—

न जायते म्रियते वा विपश्चित् ।

अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो ।

न हन्यते हन्यमाने शरीरे ।

अणोरणीयान् महतो महीयान् ।

जन्म मरणादि विकारांपासून ते अलिप्त आहे, स्वयंभू आहे, आणि आत्मा — असा आत्मा नित्य आहे. आत्मदर्शन सुलभ नाही आत्मा सूक्ष्माहून अत्यंत सूक्ष्म व मोठ्याहून फार मोठा आहे. प्रणवाच्या सतत उच्चाराने, ह्याचा अंतर्दामी शोध लागतो. वाणीचा लय मनांत, मनाचा लय प्रकाशरूप बुद्धींत, बुद्धीचा लय महत्त्वांत व महत्त्वाचा लय शांतिस्वरूप परमात्म्यांत होत असतो.

कठोपनिषत्

कठ ऊर्फ काठक उपनिषत्. समजण्यास सोपे सुलभ आहे, त्यांत आत्मविद्येशिवाय अर्वांतर विषय नाहीत. पौराणिक व पाश्चात्य पंडितांनाही ते फार आवडलेले आहेत याचे मुख्य कारण, या उपनिषदाचा भगवद्गीतेशी निकट संबंध आहे. कठ, माण्डुक्य श्वेताश्वतर ह्या तीन उपनिषदांतील विचारप्रवाहाशी व विशेषतः कठाशी गीतेचा संबंध अगदी जवळचा आहे.

कठ उपनिषदांत साधन मार्ग दाखवून साध्याचे स्वरूप दाखविले आहे, दोन अध्याय असून प्रत्येकांत तीन वल्ली आहेत. यम — नचिकेता यांचा संवाद मुख्य भाग आहे.

वाजश्रवा ऋषीनें स्वर्ग मिळण्याची इच्छा मनीं धरून 'विश्वजित' नांवाचा यज्ञ केला. त्याला नचिकेत एक मुलगा होता. 'तं कुमारं श्रद्धा आविवेष' त्या बालकाच्या मनांत आस्तिक्य बुद्धीनें प्रवेश केला व त्याने पित्यास विचारले कीं तात ! ज्या गाईना गवत खाऊं घातले, पाणी पाजले व ज्याचें दूध काढून घेतले, अशा ह्या निरिंद्रिय म्हणजे गलित गात्र आलेल्या गाई दान देण्यापासून कोणते पुण्य मिळणार ? "कस्मै मां दास्यसि" तुम्ही माझे दान कोणत्या ऋत्विजाला करणार ? बापानें उत्तर दिले नाही. हाच प्रश्न त्याने तीन वेळां बापास केला. तेव्हां बाप म्हणाला — "मृत्यवे त्वां ददामीति होवाच" तुझे दान मी मृत्यूला करितो, तुला यम धर्माच्या स्वाधीन करतो.

यम मला घेऊन काय करणार ? असें मनाशीं म्हणत नचिकेत बापास म्हणाला, हे तात ! आपल्या पूर्वजांचे शील व सत्पुरुषांचे सातत्य मनांत आणा व तृणाप्रमाणेच मनुष्य जन्म मरणाला वश असतो हे न विसरतां आपले वचन खरें करा, म्हणजे बोलल्या-प्रमाणे यमाला मला देऊन टाका.

बापानें रागाच्या भरांत मुलाला यमाकडे जाण्याची अनुज्ञा दिली व मुलगा यमधर्माकडे गेला. (शरीर ठेवून - सूक्ष्म मार्गाने - आत्मा गेला).

यमधर्म घरीं नव्हता म्हणून त्याला तीन उपास काढावे लागले. यमधर्म घरीं आल्यावर, एक बालक आपली वाट पहात तीन दिवस उपाशी तिष्ठत बसला आहे हे अवलोकन केल्यावर —

॥ नमस्तेऽस्तु ब्रह्मन् स्वस्ति मेऽस्तु ! असे म्हणाला व तीन दिवस उपास केल्यामुळे तीन वर मागून घेण्यास नचिकेताला सांगितले.

यमधर्माला पाहिल्यावर नचिकेत आनंदोत्सुक झाला व साष्टांग नमस्कार करून तीन वर मागितले.

- (१) माझा बाप शांतसंकल्प, प्रसन्न, व वीतकोप व्हावा, हे मागितले.
- (२) स्वर्ग देणाऱ्या अग्नीची विद्या दुसऱ्या वराने मागितली.
- (३) आत्मविद्या मागितली. मरणानंतर जीवाला अस्तित्व आहे की नाही, जीव नित्य का अनित्य ते सांगा. मनुष्य वित्तेन न तर्पणीयः । मनुष्याला केवढीही संपत्ति मिळाली तरी त्याची कधीं तृप्ति व्हायची नाही.

॥ ' वरस्तु मे वरणीयः स एव ' ॥

यमधर्म म्हणाला, ' आत्मविद्या फार कठीण आहे म्हणून तो नाद तू सोडू तू दुसरें कांहीं माग ! शतायु, पुत्र, पौत्र, गाई, हत्ती, घोडे, पृथ्वीचे राज्य वगैरे. यमधर्माने नचिकेताला मोह पाडण्यासाठीं हे सर्व देऊं केले, पण ' मला ते कांहीं नको, मृत्यूला मरण आणणारी एक आत्मविद्या मला दे. हे मागणे त्यानें शेवटपर्यंत सोडले नाही.

संत सोहिरोबा म्हणतात

अंतरींचा ज्ञानदीप मालवूं नको रे ! हरिभजनावीण काळ घालवूं नको रे !

जे लोक शरीर वेगळे जड अगर नाशिवंत म्हणतात ते मांस, रक्त, एवढ्या पुरतेच शरीर पहातात. वास्तविक ते शरीर नव्हे, ती मातीच, कारण मृताच्या शरीराला आपण मानवी देह म्हणू शकत नाही; तर सजीव चैतन्य स्फूर्तिमान व अनुभव देणारे जे मानवी दर्शन आहे त्याला शरीर अगर देह म्हणतात. हा देह ज्ञानाचा, आनंदाचा, प्रेमाचा कल्लोळ अगर संगुणत्व आहे. आत्मा व शरीर यांचे निःस्वार्थी, निरपेक्ष मीलन म्हणजेच ब्रह्मानंद.

जेथे वैभवाचा विलास असतो तिथे आत्म्याचा विनाश असतो. तिथे संयमाचा वास नसतो. माणसाला जास्त प्रिय त्याचं जीवन असते आणि श्रेय मागति जाण्यांतच जीवनांतील प्राप्तव्य जो आत्मानंद तो मिळतो.

शिरडी आले साई

भलें कराया भक्तजनांचे शिरडी आले साई
दुःखातांची तस्त जनांची थोर कृपाळू आई ॥ध्रु॥

सेवाभावीं नित्य रंगले ।
गूढ भक्तिनें जगता कथिलें
स्वभाव कुटिलहि सुचरित झाले
व्याघ्रसर्पही चरणीं रतले

सामर्थ्याचे गूढ कदापी जगास कळले नाहीं ॥१॥

बारा वर्षे वृक्षाखालीं
बसुनी घोर तपस्या केली
ऊन सदोदित कुठें सावली ?
विशा पांघरून बसे माउली !

स्वार्थासाठीं भौतिक नश्वर नव्हतें यांतिल कांहीं ॥२॥

लोक बोलती वेडा कोणी
इथें बसतो फकिरावाणी
भूक तहानहि नव्हती काही
दिधलें न दिलें चिंता नाही

श्वान सूकरें यांना मोदें अन्न जमविलें देई ॥३॥

मशीद कोणी जुनी बांधली
तिथेंच जाउन वसती केली
तीच द्वारकामाई दिसली
जिथें निरंतर घुनी पेटली

रोगावरती भस्म घुनीचे कृपादृष्टिने देई ॥४॥

तेलावाचुनि दीप पेटवी
हठयोगी हा कोणी दैवी
येऊं लागल्या पायी त्यांच्या
मुंडीवर मुंडी भक्तांच्या -

रूप आगळें पंढरपुरचें शिरडी अवचित घेई ॥५॥

-श्री. तु. नाईक एम्.ए.

डोंबिवली (पश्चिम)

नामर्द ऐसा रणीं हो न वीरा

(मुलांसाठी गोष्टीरूप गीता)

(लेखक :- श्री. वि. के. छत्रे)

अप्पा व बाबा असे दोन भाऊ होते. बाबा थोरले, अप्पा धाकटे. वडील वारल्यानंतर बाबांनीं अप्पाचे शिक्षण व लग्न करून दिलें. पुढें कांहीं वर्षांनीं प्लेगामुळें बाबा एकाएकी वारले. तेव्हां त्यांच्या कुटुंबाचा भार अप्पांनीं कर्तव्य-बुद्धीनें उचलला. सावित्रीवहिनींना - बाबांच्या पत्नीस-तीन मुलें होती. दोन मुलगे व एक मुलगी. मोठ्या मुलाची - भास्करची मुंज नुकतीच झाली होती. अप्पांना मुलगा नव्हता. फक्त मुलीच होत्या. म्हणून अप्पांनीच आपल्या पुतण्यांचा परामर्श मोठ्या प्रेमानें घेतला. दरमहिन्याला नोकरीच्या गांवाहून ते पैसे पाठवीत, व वहिनी घरीं राहून घराचें थोडेसे भाडें व शेतीचें उत्पन्न यांवर आपला संसार चालवीत.

भास्कर चांगला हुशार होता. तो भराभर परीक्षा पास होत मॅट्रिक झाला, व स्कॉलरशिप मिळाल्यामुळें कॉलेजमधील शिक्षण पूर्ण करून बी.ए. परीक्षेंत फर्स्ट क्लास मध्यें झळकला.

भास्कर हा त्यांच्या घराण्यांतला पहिलाच पदवीधर. त्यामुळें सगळ्यांना त्याच्या बद्दल मोठें कौतुक वाटले. दरम्यान त्याचा धाकटा भाऊ मधू ह्याची मुंज झाली, व बहीण लीला हिचे लग्न होऊन ती सासरी गेली. मधू या वेळेस इंग्रजी सहावीत (आताची दहावी) होता, व त्याला आपल्या दादाप्रमाणें पदवीधर होण्याची इच्छा होती.

त्या काळांत पदवीधरांना सहज नोकरी मिळें. त्याप्रमाणे जाहिरात पाहून अर्ज टाकल्यावर भास्कराला एका हायस्कूलमध्ये नोकरी मिळाली, व तो कामावर रुजू झाला. लवकरच त्याला मुली सांगून येऊ लागल्या. व त्यांतील एक परिचित कुटुंबांतील व रूपगुणसंपन्न असल्यामुळे सर्वांना विशेष पसंत पडली. मुहूर्त ठरला व घराण्याच्या प्रतिष्ठेस साजेल अशा थाटात विवाह समारंभ उरकण्यांत आला, लवकरच भास्कर पत्नीला घेऊन नोकरीच्या गांवीं गेला. भास्करचे लग्नाचे आधीच अप्पा पेनशन् घेऊन घरीं आले होते. व त्यांना आतां एक मुलगा होता. त्यामुळें साहजिकच पुतण्यावरील त्यांचें प्रेम ओसरलेले होतें. त्यांनी गडी ठेवून मोठ्या हौसेने स्वतः शेतीला सुरवात केली. घरची शेती ही गोष्ट चांगली खरी; पण ती फायदेशीर कशी होईल हे पाहणे सुद्धां आवश्यक असते. सर्वच फायदा मला मिळावा असा हव्यास ते धरू लागले. उसाच्या उभ्या पिकाची चांगली किंमत येत असतां, तो न विकतां त्यांनीं तो दोन मैलावर नेऊन त्याचा गूळ केला, व चांगला भाव येईल तेव्हां विकावा असा बेत करून घरांत ढेपी सांठविल्या. अप्पा व मधू तेहि अननुभवी - हे किती व कुठें देखरेख करणार?

योग्य देखरेखीच्या अभावी आधीच ठेपा कमी मिळाल्या. रेल्वेनें अप्पानी मित्रांकडे कांहीं ठेपा पाठविल्या. त्यातील प्रवासांत गहाळ झाल्या व मुक्कामास पोहोचल्या त्या खराब झालेल्या. 'खराब झालेल्या' म्हणून किंमत कमी वसूल झाली ! घरांत साठविलेल्या ठेपांपैकीं कांहीं भास्करच्या लग्नांत बेपत्ता झाल्या, व कांहीं किडामुंगीने खाल्ल्या ! शेवटी हिशोब करतां फायद्याच्या ऐवजीं तोटाच आलेला आढळला ! दोघांची चुलत्या पुतण्यांची मेहनत मात्र व्यर्थ गेली. एकदां तर कांद्याचें चांगलें आलेलें पीक सर्वच्या सर्व खणून ताबडतोब घरी नेण्याच्या अप्पांच्या अट्टहासामुळें रात्रीं बारा वाजले तरी काम संपेना म्हणून गडी कंटाळले. त्यांनी पुढें काम करण्याचे नाकारले व आपल्या झोपडीचा रस्ता धरला ! चुलत्या पुतण्यास मग आळीपाळीनें घरीं जेवावयास येऊन शेतांत राखणीसाठीं रहावयास जावें लागलें ; दुसरे दिवशीं सर्व गड्यांनी संप पुकारला !

वार्षिक परीक्षेनंतर तर मधूला मे महिन्याची सुट्टी म्हणजे 'कुट्टी' वाटली. पहांटेपासून रात्री पर्यंत त्याला अविश्रांत खपावे लागे. म्हशीचें काम, शेताचें काम, बाजारहाट, उधारीची वसूली वगैरे कामात मदत ही कामे करावी लागत. बुधवारच्या बाजारच्या दिवशीं गड्यांचा पगार वाटण्यासाठी आयत्या वेळीं मोड आणण्यासाठी जेवल्याबरोबर उन्हांत व अनवाणीच त्याला जावे लागे. अप्पांना मधू फक्त कष्ट करावयास हवा होता. कपडे, चपला इतकेच काय पण मॅट्रिक च्या फी साठीं सुद्धां निराळे पैसे दादाकडून मागवावयास अप्पांनीं त्याला भाग पाडलें ! ते भास्करला लिहित "दोन्हीकडला प्रपंच आतां तुला चालवावयास हवा. तरी शेवटची असेल ती पै तूं पाठवीत जा." विचारा भास्कर काकांची आज्ञा निमूटपणें शक्य तों पाळी.

इतकें करूनहि शेतीला पेनशन् पुरें न पडल्यामुळें अप्पा पत्नीचे दागिनेहि विकूं लागले. ती पडली अगदी शांत स्वभावाची स्त्री. पतीपुढें 'ब्र' काढण्याची तिची प्राज्ञा नव्हती ! पहिल्या कन्येच्या लग्नांत काढलेल्या कर्जाबिहल सावकारांकडून तगादे येत होतेच. शेतीच्या या अव्यवहार्य दुर्व्यसनापायी अप्पांचें घराकडे दुर्लक्ष होऊं लागले. मधूला आपल्या पतीवर मित्राच्या दुकानांतून उधार माल आणण्याची पाळी आलेली ते निमूटपणें व आगतिकपणें पहात होते.

डोंगराची चढण संपली म्हणजे उतार लागतो. तसेच व्यवहारांत घडते. दुर्दैवाने भास्करला क्षयरोगानें ग्रासलें व त्यामुळें त्याला लवकरच नोकरी सोडून देऊन घरीं येणें भाग पडले. त्यावेळी मधू मॅट्रिक झाला होता, व कॉलेजची सहामाही परीक्षा देऊन सुट्टीत तो घरीं आला होता. भास्करला जवळच्या रानांत हवेच्या ठिकाणीं नेण्याचे काम त्याची आई व मधू यांच्यावर पडलें.

म्हणून नाइलाजाने मधूने आपले शिक्षण व स्लॉलरशिप यांचा धैर्याने त्याग करून दादास आईसह रानांत नेले, व मायलेक रोग्याची शुश्रूषा जिवापाड मेहनत घेऊन करू लागले. भास्करच्या बायकोस तिच्या वडिलांनीं समय जाणून माहेरी नेली.

इकडे अप्पा शेतीच्या नादापायीं कर्जबाजारी बनले, व त्यांत त्यांची बायकोही क्षयाने वारली. त्यामुळे वैयागून त्यांनी वहिनींना देण्यांत येणारी मदत बंद केली. सावित्रीबाई धीराची खरी ! तिनें जवळचें किडुकमिडुक विकून तात्पुरती पोटापाण्याची गरज भागविली, व मधूस नोकरी धरण्यास सांगितले. बऱ्याच खटपटी नंतर—ब्राह्मण म्हणून त्यावेळेस सरकारी नोकरी सहज मिळत नसे—त्याला मुंबईस नोकरी मिळाली व तो आईला दरमहा पैसे पाठवू लागला. खानावळींत जेवावे व एका ओळखीच्या माणसाकडे व्हरांड्यांत झोंपावे असा जीवनक्रम त्यानें सुरू केला. स्वतःच्या गरजेस अवश्य तेवढेच पैसे ठेवून बाकीचे सर्व पैसे तो आईकडे पाठवी. भास्करचे श्वशुरहि मधून मधून मदत करीत. मधूचा एक मित्र बाजारहाट व औषधें वगैरे रानांत नेऊन देत असे.

परंतु, उत्तम प्रकारचें औषधपाणी, मोकळी हवा व भास्कर म्हणजे सूर्य-नारायणच आपली कसोटी पाहण्यास अवतरला असें समजून त्या माउलीनें केलेली पुत्राची निरलस शुश्रूषा यांचा कांहीं एक उपयोग न होतां भास्कर कालवश झाला ! सावित्रीबाईंवर दुःखाचा डोंगर कोसळला ! पण विवेकाने तिनें आपले दुःख आवरले, व उत्तरक्रिया पार पडल्यावर मधू बरोबर ती मुंबईस आली.

मधूनें घर-शेतांतील आपला वाटा अप्पांनीं आपसांत समजुतदारपणाने द्यावा म्हणून नम्रपणे विनंती केली; पण ते सुखासुखी द्यायला कबूल होईनात. कांहीं तरी सबब काढून टाळाटाळ करू लागले सावित्रीबाईंनीं एका सज्जन माणसामार्फत, सर्व प्रकारचे उपाय करण्याची—न्यायापेक्षां कमी वाटा पत्करण्याची तयारी दाखवूनही—शिकस्त केली पण व्यर्थ. त्यामुळे मधूला कोर्टाची पायरी नाइलाजाने चढणे भाग पडले. चौकशीची तारीख ठरली. त्या दिवशीं कोर्टांत हजर होण्यासाठीं मधू आईला घेऊन मुंबईहून गांवीं आला, व स्नेह्याकडे उतरला. पण त्याचें मन आयत्यावेळीं फिरले ! तो आईला म्हणाला, 'मला असं वाटतं की ही फिर्याद काढून घ्यावी.'

'कां रे ? असें एकाएकी बेत बदलायला काय झालें ? सावित्री बाईंनी आश्चर्यचकित होऊन विचारले.

'अग, असं पहा,' मधू म्हणाला, 'ज्या अप्पांनी लहानपणापासून मला खायला प्यायला घातले, शिक्षण दिलें, फी, कपडेलत्ते पुरविले, त्यांच्या विरुद्ध मी आज कोर्टांत उभा राहूं ? छे ! छे ! त्या पेक्षां मी ब्रह्मचारीच राहिलो तर फार चांगलें होईल. माझी नोकरी आहेच. तेवढ्यांत आपले दोघांचें सहज भागेल चांगल्या

तन्हेनें अरेरे ! अन्नदात्यावर उलटण्याचा केवढा मूर्खपणा मी करीत होतो ! बरें झालें. वेळींच मला सुबुद्धि आठवली म्हणून ! सावित्रीबाईंनी ताडलें कीं मुलाल अर्जुनाप्रमाणें मोहाने ग्रासलें आहे. अधिकारी प्रवचनकराकडून त्याना गीता अनेकवार ऐकायला मिळाल्यामुळें, श्रीकृष्णांनीं मोहानें ग्रासलेल्या अर्जुनास जसा उपदेश केला तसाच उपदेश त्या मातेने केला. त्या पुत्रास म्हणाल्या “भगवंतांनी अर्जुनाला केलेला उपदेश तूं विसरलास ? पूर्ण विचार करून एकदां ठरविलेली गोष्ट करायला निघतांना, आयत्या वेळीं माघार घेणें मूर्खपणाचें व हानिकारक ठरतें. अरे ! तुझ्या वडिलांनीं अप्पांचे शिक्षण केलें, लग्न करून दिलें, हे तुला माहित नाहीं. म्हणून मी तुला आतां सांगतें. अप्पांनी आपणास खायला प्यायला घातले तर मी तुझ्या काकूंची बाळंतपणें केली आहेत. नेहमी चूल सांभाळली आहे. यथें त्या असतांना कधीहि त्यांच्यावर स्वयंपाकाची पाळी आली नाहीं. कष्टाचेंहि मोल कांहीं असतें कीं नाहीं ? आपलें सत्तेचें घर विकून त्या पैशांनीं शेतांत विहीर खणली हे तुला आठवत नाहीं ? शेतांत रात्रंदिवस केलेले कष्ट तूं विसरलास ? बाजारांत नेऊन गूळ, कांदे, बटाटे, भुइमुगाच्या शेंगा, वाण्याप्रमाणें दुकान मांडून तूच विकल्यास ना ? मग तुला आपला न्यायाचा वाटा मागायला लाज कां वाटावी ? तुझ्या दादाला अखेरीस रानावनांत बरें वाटेना. पुढें पावसाळा तोंडाशी आला म्हणून त्याला घरी येण्याची इच्छा होती; पण ‘क्षयरोगी घरांत घेऊं नका, अप्पा !’ म्हणून केवळ मुलीच्या सांगण्यावरून भावजींनीं त्याला परत घरांत येऊं दिलें नाहीं, नात्याची जाणीव ठेविली नाहीं, मग तूं तरी आतां ती कां ठेवतोस ? ते सुखासुखी समजूतदारपणानें वाटा देत नाहीत म्हणूनच ना तुला कोर्टाची पायरी चढणें भाग पडले ? चल ! कर कपडे व जा कोर्टांत ! तुझ्या न्याय्य हक्कासाठीं तुला भांडायचे आहे हे तूं विसरू नकोस.”

आईची मात्रा बरोबर लागू पडली. त्याला लहानपणीं दिवे लागणीला रोज ती प्रवचनांत ऐकलेला गीतेचा भाग त्याला समजेल असा सांगत असे. बुवांनीं दिलेलीं उदाहरणें ती विशेष लक्षांत ठेवून सांगत असे. त्याची आज उजळणी झाली. पेरलेलें असें वेळेवर उगवतें, कामास येतें. मधू धैर्यानें कोर्टांत गेला. अप्पांसमक्ष निर्भयपणें त्यानें आपली जबानी दिली, व शेवटी आपला वाटा मिळविला.

अभ्यास करूनहि परीक्षेस न बसणें, गाडीत जागा कशी मिळेल या शंकेनें सहलीचा बेतच रद्द करणें, क्षुल्लक कारणास्तव एखाद्याला दिलेलें वचन मोडणे अगर लग्नाचा उतावीळपणाकरून मग आयत्यावेळीं नकार देणें या गोष्टी शक्य तों टाळाव्यात. कोणत्याहि कार्यांत संकट यायचें. त्यांतून धैर्याने व युक्तीनें मार्ग काढणाराच जीवनांत यशस्वी होतो.

लहानसे रूप तुमचे

लहानसे रूप तुमचे
 भगवंताची ज्योत हृदयी प्रज्वलित ठेवणे
 कर्तव्य स्मरावे नेहमीं
 परमेश्वरी प्रेम -
 सर्व मानव सृष्टीतील चराचरातील -
 असेल जे तुमच्या जवळ -
 ती कृपा करा सर्वांवर
 देवाण घेवाण यांतच आहे जीवनाचे सार्थक
 त्याच करितां देह झिजवा अहोरात्र
 भोगा आनंद सुखमय जन्म घेऊन
 सार्थक नर देहाचे; कर्तव्य बजावून
 हृदयाच्या तेवत्या ज्योतीवर
 लावा अगणित ज्योती
 प्रकाश अमृतमय होतां
 होईल आत्मतृप्ती
 आनंद तृप्तीचा -
 आहे परिपूर्ण त्यांतच
 तीच ज्योत परमेश्वरी
 एकच सर्वत्र सर्वत्र -

(चित्रकार) स. कृ. काळे.

आज अमृताचा दीस

आज अमृताचा दीस जीव होई कासावीस
 गुंतले ग मी संसारी, दिंडी चालली पंढरी ॥
 काम धाम विठू केले, श्वास नाम बोले
 सुख दुःख टाळ वाजे, नादी विठुल विराजे ॥१॥
 मनाचिये मंदिरात, बैसविले मायतात
 भीमा चंद्रभागा झरती, दोन माझ्या लोचनात ॥२॥
 भक्तिप्रेम नीर वाहे, उरी मिजली वेदना
 आर्त जीवींचे हो पुरवा, विठूराज याहो सद्दना ।

निर्मला वैद्य

‘तेवत आहे एक निरांजन’

मंद सुगंधित देवघरांमधि
तेवत आहे एक निरांजन ॥ध्रु॥

झरझर सुंदर पहांड सरली
रखरखलेली दुपार टळली
तिन्हिसांजेची वेळ जाहली
शांत जरासें अस्थिर कंपन ॥ तेवत आहे० ॥१॥

मधुमासाचा मोहर सरला
चिंब भिजवुनी श्रावण गेला
झडला पौषाचा पाचोळा
तरि तेजाचा रिचवित रांजण ॥ तेवत आहे० ॥२॥

विठू समोरी लेकुरवाळा
सुगंध अवती भवती भरला
देव घराचा लळा लागला
जळते तिळतिळ पुरवित अंजन ॥ तेवत आहे० ॥३॥

—गुणवंत तावरे

दया कर साईनाथा

दया कर साईनाथा चरणी ठेवितो माथा
तुझाच आधार मला असे प्रभो भगवंता ॥ध्रु॥

तूंच असे मायबाप तूंच माझा बंधुसखा
तुजविण नाही साई कुणी माझा पाठीराखा
अनाथाचा जगी वाता तूंच आहे शिर्डीनाथा
तुझाच आधार मला असे प्रभो भगवंता ॥१॥

भावभोळ्या भक्तांवर साईनाथा कृपा करी
काव्यदीप घेऊनी मी आलो तुझिया मंदिरी
ठेव माझा शिर्डीनाथा काव्यदीप हा जागता
तुझाच आधार मला असे प्रभो भगवंता ॥२॥

—रमेश डी. चव्हाण
नवापूर. धुळे

भक्तीची शिदोरी

भक्तीची शिदोरी, घेऊन आलो देवा
घ्यावी गोड करुनी तुम्ही, ही माझी सेवा ॥१॥
तुझे दांभिक भक्त देवा, बडविती टाळ
प्रसन्न व्हावा म्हणुनी, घेऊन येती माळ
अशी भक्ती नसतां माझी, कां हा दुरावा
घ्यावी गोड करुनी तुम्ही, ही माझी सेवा ॥१॥
तुझ्या अभंगाने मजला, लावियली गोडी
म्हणुनीच देवा आता, नाते मजशी जोडी
या विनंतीचा तुम्ही, स्वीकार करावा
घ्यावी गोड करुनी तुम्ही, ही माझी सेवा ॥२॥

—रमेश डी. चव्हाण
नवापूर, धुळे

मागणे

साईदेवा तुझे देणे मी लागते
पाय मी मागते धरावया ।
चुरण्यासी देवा पुढे करा पाय
तयावरी डोय ठेवीन मी ।
तुझ्या गुणगानीं मुख उघडीन
डोळिया पाहीन रूप तुझे ।
दिव्यदृष्टी देई नको करुं अधु
दर्शनानें बांधू पुण्य गांठी ।
तुझ्या भेटीसाठी जीव हा अधीर ।
धरवेना धीर । साईदेवा ।
पुरवावी आस नेई शिरडीस
ध्यास हा जीवास अखंडित ।
हेच ते साईचे पाय श्री प्रभुचे
धरिता मनाचे पुरती हेत ।

—सौ. श्री शहाणे
डोंबिवली.

आशीर्वाद

दे मज आशीर्वाद । प्रभुजी दे मज आशीर्वाद
तुझ्या मंदिरी आले देवा, ऐकुनि घंटानाद
देवा दे मज आशीर्वाद ॥१॥

तुझ्या मंदिरी नित्य चालतो तुझाच जयजयकार
साई प्रभुरे तुझाच जयजयकार ॥१॥

भक्त भाविक भोळे देवा । तुझ्या पूजनी मग्न होउनी ।
विसरुनि जाती भान । देवा दे मज आशीर्वाद ॥२॥

तुझ्या कृपेविण कांहीं नको मज । मनांत माझ्या तुझेच चिन्तन ।
मग्न असावें तुझ्या पूजनी । हेंच देईं वरदान । देवा दे मज ॥३॥

नामस्मरणीं जावे रंगुनी । हीच प्रार्थना तव चरणीं ।
हांक ऐकतां धांवत यावे देवा तूं तत्क्षणीं
नको करूं अनमान ॥४॥

देवा दे मज आशीर्वाद

सौ. सुशीलाबाई हजारे

साई माउली

साई माउली तुझी साउली असुंदे आम्हावरी ।
नम्र होउनी शिर ठेवितों तुझिया चरणांवरी ॥१॥
आम्हीं बालकें भुकेजतां जरि स्तन-पान गे करी ।

विश्वाची तूं मंगल माता आदिमाया तूं खरी ॥
कुलांतले मम दैवत तूं गे, घडो तुझी चाकरी ।
नम्र होउनी शिर ठेवितों, तुझिया चरणांवरी ॥ -१-

तूं जगदंबा माय भवानी, एकवीरा रेणुका ।
धांव घेइ गे माय होऊनी, ऐकुनि अमुच्या हांका ॥
शिर्डिवासिनी भक्तवत्सले, साई, तारकेश्वरी ।

नम्र होउनी शिर ठेवितो, तुझिया चरणांवरी ॥ -२-
अगम्य लीला तुझी माय गे, इच्छा होतां मनीं ।
तृप्त करीं गे दर्शन देउनि, भक्तांसी तत्क्षणीं ॥

माय माउली तुझीच होते त्रैलोक्यीं फेरी ।
नम्र होउनी शिर ठेवितो, तुझिया चरणांवरी ॥ -३-
सुख दुःखाच्या सारिपटावरी, आम्ही खेळतो जरी ।

दान टाकण्या आई शिकविशी, आम्हास जन्म भरी ॥
साई माउली तुझी साउली, असुं दे आम्हावरी ।
नम्र होउनी शिर ठेवितो, तुझिया चरणांवरी ॥ -४-

डी. बी. पोतनीस

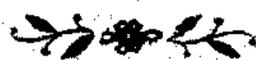
विचार-मौक्तिकें

मानवाला अमरत्वाची, अनंतत्वाची मृत्युंजयत्वाची अत्यंत उत्कट अशी आर्ति असते. आणि प्रत्येक धर्मात जन्ममरणातील, दिक्कालातील, अव्यय, अविनाशी अशा ईशरूपाचे वर्णन केलेले असते ते यासाठीच. मानवी जीवनाला जी प्रफुल्लता, जे सौंदर्य, जी माधुरी आलेली असते ती धर्माने दिलेल्या या विविध तृप्तीमुळेच होय. तिच्या अभावी या जीवनाला स्मशानकळा आल्याखेरीज राहणार नाही. ती अवकळा सध्या आपल्या देशाला येऊ पहात आहे. कारण आपण निधर्मी झालो आहोत.

ही घोर आपत्ति टाळावयाची असेल तर वैयक्तिक पुण्य एवढाच जो धर्माचा संकुचित अर्थ येथे रूढ झाला आहे तो सोडून थोर सामाजिक पुण्य असा विशाल अर्थ आपण त्याला प्राप्त करून दिला पाहिजे. आज या देशात स्वातंत्र्य-प्राप्तीनंतरही पूर्वीप्रमाणेच अन्याय, अत्याचार, जुलूम हे चालू आहेत. त्यांचा प्रतिकार करणे हे धर्मसंघटनांचे कार्य आहे हे नव्या धर्मवेत्त्यांनी जाणले तरच तरुण मने धर्माकडे आकृष्ट होतील व धर्म ही महाशक्ति जिवंत होईल. अन्यायाचा प्रतिकार येथे काहीसा चालू आहे पण तो पक्षीय दृष्टीने केला जातो. पक्षहित साधत नाहीं असे दिसले की नेत्यांची प्रतिकारबुद्धी पांगुळते. म्हणूनच अशा वेळी पक्षातीत धर्मसंघटनांची आवश्यकता असते. क्वेकर, मेथॉडिस्ट, साल्व्हेशन आर्मी या अशा संघटना होत्या.

समाज कितीही सुधारला, प्रगत झाला तरी अन्याय, विषमता, जुलूम, अत्याचार हे सर्व चालू राहणारच. म्हणूनच यांचे निर्मूलन करण्यासाठी धर्मसंघटनांचीही आवश्यकता नेहमी राहणार. म्हणून पाश्चात्य राष्ट्रांप्रमाणे धर्माचा नंदादीप आपण नित्य पाजळत ठेवला पाहिजे. लोकांचे अज्ञान, सत्ताधान्यांचे स्वार्थ, धनिकांचा लोभ यांनी या दीपावर नित्य काजळी घेत राहणार हे खरे आहे. म्हणूनच बुद्धिनिष्ठा, विज्ञाननिष्ठा यांचा प्रकाशांत नित्य शोध घेत राहिले पाहिजे. अशी दृष्टि ठेवून धर्माचे पुनरुज्जीवन करणाऱ्या धर्मसंघटना येथे स्थापन झाल्या तरच ध्येयवाद, त्याग, संयम, निग्रह, आत्मार्पण वृत्ति हे मानवतेचे श्रेष्ठ सद्गुण येथे विकसित होतील आणि लोकायत्त समाज निर्माण करण्याचे ध्येय साध्य होईल. त्यायोगेच "त्रैलोक्य चालिल्या फौजा । सौख्य बंध-विमोचनें । मोहीम मांडली मोठी । आनंदवन-भुवनीं ॥" हे समर्थांचे स्वप्न खरे होईल.

डॉ. पु. ग. सहस्रबुद्धे, वैयक्तिक व सामाजिक, पृ. २७ व २८

यत्न - तपे लाभावा रामच जन्मांतरा

-लक्ष्मीतनया (महाड)

सीता-त्यागानंतर सीतेचे उद्गार-

कानगोष्ट कोण कथित, मम पतीस मंदिरा,
राजगृहीं शिरली का ? आज पुन्हा मंथरा ? ॥१॥

अग्निदिव्य मांडिले, सकळ जनीं देखिले,
भिववित लोकापवाद, म्हणुनि भूप बावरा ! ॥ १ ॥

अव्हेरुनि राजलक्ष्मि, जावया वनांतरा
अचुक वागलास तदा, घेत सर्वे सुंदरा,
क्रोध राज-लक्ष्मिचा, भोग तो मला असा,
सवत जणूं, सूड-भाव, दावि तिला आवरा ! ॥ २ ॥

सूक्ष्म दृष्टि, दूरदर्शि, सिद्ध प्रजा-रंजना,
कुशल कर्म, अतुल शूर, राखि तोल शासना,
तुंच प्रजा वत्सला तुंच स्थान प्रेमला,
तपस्विनी, सीता वनीं, रयत म्हणुनि वागवा !
शोभतसे या कुळास ? हीच का परंपरा ? ॥ ३ ॥

विद्वत्ता पत्नि त्याग, यांत का धुरंधरा ?
मी पतिव्रता कशी - दोष देउ तूजसी ?
मम वाटे पूर्व पाप, भेटण्यास ये त्वरा ! ॥ ४ ॥

रक्षणीय गर्भ-तेज, ज्ञात तुला राघवा,
प्राप्त मला मातेला, वाढविणें त्याजला,
तुच्छ जिणें वाटते, रामाविण तुच्छसे,
यत्न तपे लाभावा, रामच जन्मांतरा ! ॥ ५ ॥

द्या निरोप रामाला, सीतेचा भाउजी,
मातांना प्रिय अपुल्या, सांगा प्रणिपात ही,
भोगिन मी यातना, व्याकुळती भावना,
चित्त संतानाचे, शुभ प्रार्थित ईश्वरा ! ॥ ६ ॥

स्मरा निरंतर साई साई !!

-विनायक पाठक

“साहित्य-रत्न”

स्मरा निरंतर “साई-साई”

श्री साई ही माझी आई ! ॥ धृ ॥

भाव नसे हा माझा भोळा ।

तसाच प्रत्यय मजसी आला ।

निबर तरुही तो फळफळला ।

खडकावरती ही नवलाई ! १

कळा उघडली सुप्त मनाची ।

दरवळ झाली सद्गंधाची ।

ओळख पटली अद्वैताची ।

असो कुणीही म्लेंछ इसाई ! २

ऊण-खूण संपूर्ण आकळे ।

काय सोवळे काय ओवळे ।

कळले सारे सुकृत फळले ।

निशिदिनीं तें रूपच पाही ! ३

श्री गोंदवलेकर महाराज यांचे चरित्र

(चालू लेखमाला)

ले. पु. मु. अत्रे.

लोकसंग्रहासाठी केलेला कार्यविस्तार

श्रीमहाराजांचा व्याप झपाट्याने वाढत होता. त्यामुळे राममंदिर अपुरे झाले; आणि म्हणून महाराजांनी दुसरे मंदिर बांधवून खोल्याही काढल्या. याला ते 'धाकटे राममंदिर' म्हणू लागले. यामुळे बायकांमुलांना छान आसरा झाला. कुलगुरु चितूबुवांना राहण्यास जागा व एक शेत दिले. त्याचप्रमाणे श्रीमहाराजांनी नवीन जमिनी खरेदी केल्या. एक विहीर बांधली व असलेल्या जमिनीची सुधारणा केली. ते स्वतः नांगरटीपासून कुंदा काढण्यापर्यंत शेतांत राहत. त्यामुळे तेथे राहिलेल्या श्रीमंत व पांढरपेशे लोकांनाही हीं राकट कामे करावीं लागत; आणि बायकांना कणसें मळणे दळण - कांडण, नदीचे पाणी भरणे इत्यादी करावे लागे. जेवायला वाजरी-ज्वारीची भाकरी व तिखटजाळ आमटी. कधीतरी एखादी उसळ असे. भात फक्त सणावारी. पण श्रीमहाराजांच्या प्रेमाने सर्व मंडळी कष्ट करीत रामनामाच्या अमृतांत प्रत्येक घास गोड करून आनंदाने पोटभर जेवीत व पुष्कळ दिवस राहत.

वे. शा. सं. भाऊशास्त्री लेले यांचे पत्र व विप्रसभा:

श्रीमहाराजांनी याच सुमारास एक गायत्री पुरश्चरण व स्वाहाकार करविला. अनेक ठिकाणच्या वैदिकांना पाचारण करून आगमोक्त विधि पार पाडले व त्यांचा सत्कार केला. आठ दिवस अन्नछत्रही ठेवले.

वाईहून आलेल्या एका वैदिकांना श्रीमहाराजांचे रामनामाचे बंड पसंत नसल्यामुळे त्यांनी वे. शां. सं. भाऊशास्त्रीं लेल्यांना वाईस पत्राने कळवून ब्रह्मवृंदांमध्ये होत असलेला रामनामाचा भ्रष्टाचार (?) बंद करण्याचे आज्ञापत्र महाराजांना धाडावे अशी विनंती केली. पत्रातील तर्कशुद्ध विधाने भाऊशास्त्रींना उचित दिसली म्हणून त्यांनी परचुरेशास्त्रींच्या हस्ते पत्रास उत्तर दिले. त्याचा आशय असा होता की "आगमोक्त कर्मोपासना व आचारपालन हेच अत्यंत महत्त्वाचे व पवित्र असतांना रामनामाचा प्रचार करून द्विजांच्या माथ्यावर रामनामाचे गाठोडे लादू नये ही आज्ञा." पत्र आल्यावर, "हे पहा वाईच्या वेदमूर्तीचे पत्र ! " असे म्हणून श्रीमहाराज ज्याला त्याला ते वाचावयास देत. यामुळे ब्रह्मवृंदांत फार चलबिचल झाली व सभेत याचा निर्णय व्हावा असे ठरले. स्वाहाकाराच्या मंडपांत त्या दिवशी फार गर्दी झाली. पूर्वपक्ष 'नामा-विरुद्ध' जोरदारपणे मांडला गेला. उत्तरपक्ष करतांना श्रीमहाराज म्हणाले, "रामनाम हे ॐ काराचेच स्वरूप असून कर्म व साधने यांचा प्राण आहे. हा 'सिद्धमंत्र' श्रीशंकरांपासून श्रीसमर्थापर्यंत महासिद्धांनी कठी धारण केला होता.

रामनाम भगवंताला आपल्याकडे खेंचून आणतें हा माझा अनुभव आहे. आपणही नामाच्या आधारातें राम जोडावा अशी माझी कळकळीची विनंती आहे." हे श्रीमहाराजांचे अनुभवाचे खडे बोल ऐकून विप्रांवर इतका गाढ परिणाम झाला कीं तेथल्या तेथें अनेकांनीं अनुग्रह घेऊन नामाच्या उपासनेस प्रारंभ केला.

आईची काशीयात्रा

सन १८९० पासून दहाएक वर्षे श्रीमहाराज गोंदवल्यास राहिले व त्यामुळे त्यांचा लोकसंग्रह फार वाढला. अनेक क्षेत्रांतील लहान मोठीं माणसें कांहींतरी निमित्तानें गोंदवल्यास मनसोक्त राहून जात. याचें समाधान गीतामाईना फार वाटे. घरांतून निघून गेलेला आपला मुलगा बैरागीपणाचें वेड टाकून समाजांत मानानें वागतो आहे याचें कौतुक त्या बोलून दाखवीत. नित्याप्रमाणें भजनानंतर श्रीमहाराज आईचे पाय चेपीत असतां एकदां म्हणाले "आई तूं म्हातारी झालीस. तुझी काय इच्छा आहे?" आईच्या डोळ्यांत पाणी आलें आणि ती म्हणाली, "गणू, माझे काय राहिलें आहे आतां? सर्व कांहीं रामरायाच्या कृपेनें तडीस गेलें. एकच आपली इच्छा होते कीं गंगेचें स्नान व श्रीकाशी-विश्वेश्वराचें दर्शन करावें, म्हणजे देहाचें सार्थक होईल." श्रीमहाराज म्हणाले, "वा ! फारच उत्तम. मग काय, आई, उद्यां निघायचें का?" यावर गीतामाय म्हणाल्या, "अरे, आधीं घराची नीट व्यवस्था नको का करायला? आपलें तोंड वळलें कीं घराचा एक वासा तरी जाग्यावर राहिल का?" श्रीमहाराज म्हणाले, "आई, त्याची काळजी तूं मुळीच करूं नकोस. मी सर्व व्यवस्था करीन." झालें. काशीयात्रेची तयारी झाली. सामानासह २५ बैलगाड्या भरल्या. सुमारे शंभर स्त्रीपुरुष बाहेरगांवांहून आले ते व श्रीमहाराज आणि आई अशी भरण्च यात्रा कोरेगांव स्टेशनच्या रस्त्याला लागण्यास सज्ज झाली. सर्वांनीं श्रीरामरायाचें दर्शन घेतलें. आईला हाताला धरून श्रीमहाराज मंदिरांत दर्शनाला आले. तेव्हां निरोप देणाऱ्या गांवांतील वृद्धांच्या तोंडांतून, 'खरी भाग्यवान् आहे गीतामाय' असे धन्योद्गार निघत होते. दर्शन घेऊन आल्यावर त्या लोकांना म्हणाल्या, "घराकडे लक्ष असूं द्या बरं का, मी यात्रा करून लौकरच परत येईन." तेव्हां श्रीमहाराज म्हणाले, "आई, तूं आतां थकलीस. कोणी सांगावें काळ कसा येईल? घराचा लोभ कशाला?" मंडळी गाडींत बसतांना ते म्हणाले, "आई, तूं जरा पुढें हो. मी घराकडे बघून आलोंच." गाड्या रांगेनें चालू लागल्या हें पाहून चित्तबुवांना 'प्रपंचार्पणाचें उदक' सोडण्याचा मंत्र म्हणण्यास सांगून श्रीमहाराजांनीं तुलसीपत्र घेऊन उदक सोडलें आणि लोकांना घरांतील पाहिजे ती वस्तू घेऊन जाण्यास सांगितलें. हां हां म्हणतां घर घेऊन निघाल्यावर दारें उघडीं ठेऊन ते धांवत निघाले व आईला सांगितलें, "आई, घराचा बंदोबस्त करून आलों. आपण येईपर्यंत दारें खिडक्यांची देखील काळजी करावयास नको. तुजें लक्ष

बडकायला घरांत कांहीं ठेवलेच नाही. चल आतः मोकळेपणानें !” हा प्रकार ऐकून आई म्हणाली, “गणू मला वाटत होतें कीं तुला प्रपंचाचें शहाणपण आलें, पण तूं होतास तसा बैरागीच आहेस. वरं, बैस आतां गाडींत !” सौ. आईसाहेबांनीं (श्रीमहाराजांच्या कुटुंबानें) आपल्याला यात्रेस नेण्याची पुष्कळ गळ घातली होती, पण आपण नंतर निश्चित जाऊं अशी त्यांची समजूत घालून महाराजांनी त्यांना आटपाडीला माहेरी पाठवून दिलें. श्रीमहाराज मंडळीसह नाशिकला उतरले. गोदावरी तीर्थाचें स्नान व रामाचें दर्शन घेऊन मंडळी प्रयागला निघाली तेथें क्षौरादिक करून श्रीमहाराजांनीं आईला त्रिवेणीजवळ नावेतून जाऊन स्नान घातलें, वाळवंटावर श्राद्ध केले आणि यमुनेच्या नावेतून किल्ल्यावर जाऊन वेणीमाधव, कालभैरव व अक्षय्य वट यांच्या चरणीं वंदन करून त्रिरात्र वास्तव्य केल्यावर ते पुढें काशीला निघाले. मसूरियादिन शिवमंगल नांवाचा श्रीमहाराजांचा पंडा होता. त्याला आधीच पत्र धाडलें होतें. याच्या घराण्यांत पिशाच्चाची बाधा असल्यामुळें त्याची संतति जगत नव्हती. ती श्रीमहाराजांच्या कृपेनें वाढूं लागली तेव्हांपासून तो श्रीमहाराजांना गुरु मानीत होता. तो नवकोट नारायण होता व काशीच्या राजापासून साध्या अधिकाऱ्यांपर्यंत त्याचें वजन होतें. प्रयाग, गया, हरिद्वार व जगन्नाथपुरी या क्षेत्रांत त्याच्या पेढ्याही होत्या. काशीच्या स्टेशनावर श्रीमहाराजांना उतरून घेण्यास तो स्वतः आला होता व भोसल्यांच्या गंगामहालमध्ये त्यांच्या राहाण्याची आधीच सुसज्ज तयारी त्यानें केली होती. यात्रेचे संपूर्ण विधि यथासांग झाल्यावर नंतर एक महिन्याच्या निवासांत श्रीमहाराजांचा नित्यक्रम असा होता. घाटाच्या पायऱ्यांची चढ-उतर आईच्यानें होत नसल्यामुळें त्यांनीं तिला हातावर घेऊन प्रातःकाळीं गंगेचें स्नान घालावें व श्रीविश्वेश्वराचे दर्शनास जातांना वाटेतील प्रत्येक भिकार्याला दान करावें. घरीं येऊन आईनें जप करावा. जेवणासाठीं रोज नवे पक्वान्न होत असे तें भिकार्यांपर्यंत सडळ हाताने वाढलें जाई. श्रीमहाराजांनीं काशींतील वास्तव्यांत पांच सहस्र भोजने, तीन इच्छा भोजने, भिकार्यांना पांच भोजने आणि तीन संन्यासी भोजने घातलीं. आईच्या हाताने वस्त्रें व पैसा किती दान केला याची गणतीच नव्हती. या शिवाय अनेक शास्त्री, पंडित व वेदांती श्रीमहाराजांकडे मोठ्या अटीतटीनें वादविवाद, करण्यास येत, परंतु त्यांचें व्यक्तिमत्व, लीनता आणि मधुर भाषण ऐकून ते नामाच्या सामर्थ्याचा सिद्धांत निराग्रही वृत्तीनें मान्य करीत व नंतर महाराजांच्या पाहुण्याचा लाभ घेऊन जात.

—(क्रमशः)

शिरडी-वृत्त मे १९७३

जून महिन्यामध्ये बाहेरगावाहून येणाऱ्या भक्तांची गर्दी नेहमीपेक्षा कमी प्रमाणात होती. या महिन्यामध्ये काही कलाकारांनी श्रींपुढे हजेरी दिली. ती खालील प्रमाणे :-

कीर्तन : १) श्री. ग. वि. जोशीशास्त्री, संस्थान गवई. यांची कीर्तने नेहमी-प्रमाणेच झाली.

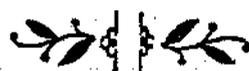
२) ह. भ. प. सदाशिव कृष्ण पुराणिक, मु. आळंदी यांची दशहरा निमित्त ५ कीर्तने झाली. ३) ह. भ. प. मनोहर दत्तात्रय अवचट बुवा, बारामती यांचे एक कीर्तन झाले.

प्रवचन : १) ह. भ. प. नारायण काशिनाथ कुलकर्णी, पंढरपूर.

गायन-वादन : श्रीमती आबान मिस्त्री मुंबई; श्री. अशोक अ. बेल्लारे, मुंबई; श्री. शेखर बोरकर, मुंबई; श्री. उदय शा. रायकर, मुंबई; श्रीमती आनंदी अ. वागळे, मुंबई; श्री. नरेंद्र भ. कणेकर, मुंबई.

माननीयांच्या भेटी : १) श्री. जे. एल्. नयन, हायकोर्ट जज्ज, मुंबई, हायकोर्ट, मुंबई, २) श्री. बी. एन्. आडारकर, चेअरमन, सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया ३) श्री. नवीनकुमार, आय्. ए. एस्. सहाय्यक जिल्हाधिकारी, संगमनेर. ४) श्री. वैद्य, ज्युडिशियल मॅजिस्ट्रेट, औरंगाबाद. ५) श्री. पी. एम्. पंत. आय्. पी. एम्. आय्. जी. पी. गुजरात राज्य.

हवापाणी : हवापाणी उत्तम असून रोगराई काही नाही.

तीन रंगी आशीर्वाद फोटो

आकार	किंमत	आकार	किंमत
१४" X २०"	रु. १-५०	८" X १०"	रु. ०-५०
१०" X १४"	रु. १-००	२१" X ३१"	रु. ०-२०

प्रसिद्ध ब्लॉकमेकर श्री. डी. डी. नेरॉय यांच्या ब्लॉक्सवरून छापलेले फोटो

प्रकार	रंग	आकार (सें. मी)	किंमत
१. शिलेवर बसलेले बाबा	तीन रंगी	३५.५६ X ५०.८	१-५०
२. शिलेवर बसलेले बाबा	काळा व पांढरा	" "	१-२५
३. शिलेवर बसलेले बाबा	"	२२.८६ X ३३-०२	०-५०
४. द्वारकामाईतील बाबा	तीन रंगी	" "	०-५०
५. शिरडी दर्शन (६६ फोटोंचा आल्बम)			३-००

श्री साईबाबा संस्थानच्या कार्यालयांचे पत्ते :

१. शिरडी, ता. कोपरगांव; जि. अहमदनगर (महाराष्ट्र).
२. साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, प्लॉट नं. ८०४ बी., दादर, मुं. नं. १४

मुद्रक : श्रीमती लक्ष्मीबाई नारायण चौधरी, निर्णयसागर प्रेस,

४५-डीई, ऑफ टोकरसी जीवराज रोड, शिवडी, मुंबई-१५.

संपादक व प्रकाशक : श्री. का. सी. पाठक, 'साई निकेतन', डॉ. आंबेडकर रोड,

खोदादाद सर्कलजवळ, प्लॉट नं. ८०४ बी, दादर, मुंबई १४

Podnekar 50

गुरुच्या समाधीस वंदन

NEERA

सप्टेंबर

६० पैसे

३९५३